

Брежнєва Т.

Самміт НАТО в Стамбулі: основні підсумки та перспективи.

Аналітичний матеріал

Важливість Стамбульського самміту НАТО, який проходив 28-29 червня, визначається насамперед тим, що він заклав основи для перетворення Альянсу на союз, спроможний забезпечувати безпеку в глобальному масштабі, такий, що базується на новій ідеології - „атлантизмі XXI століття”.

Глобальна роль НАТО

Новий атлантизм знаменує собою досягнення консенсусу з ряду проблемних питань, які були протягом двох років причиною розбіжностей між союзниками й давали підстави говорити не тільки про велику кризу основної мети існування НАТО, але й навіть про доцільність такого існування. Базовим інструментом щодо втілення концепції „нового атлантизму” має бути широкомасштабна трансформація НАТО, рішення про яку було прийнято ще на Празькому самміті 2002 р., але яка тепер набула нового сенсу й доповнена новими ініціативами, які мають на меті інтенсифікацію виконання прийнятих зобов’язань й зміцнення трансатлантичного зв’язку націй, що є членами НАТО.

Основною ідеєю „нового атлантизму” є трансатлантичний консенсус в сфері безпеки, який має надати не тільки новий імпульс трансатлантичним відносинам, але й нового сенсу існуванню НАТО як головного інструменту таких відносин. За словами Генерального секретаря НАТО Яап де Хооп Схеффера, позитивні зміни відбуваються під впливом наступних чинників. Стратегічне партнерство Європи та Америки, не дивлячись на перманентно виникаючі протиріччя з деяких питань ґрунтується не тільки на спільних інтересах, але й спільних цінностях, що надає непохитності таким відносинам. Саме НАТО є основним інструментом таких відносин, й доки не існує жодної організації, яка б тією ж мірою довела свою дієвість й можливість адаптуватись до змін у безпековому середовищі. Особливо сьогодні, коли світ стоїть перед обличчям нових та безпрецедентних викликів - тероризм, розповсюдження зброї масового ураження й нестабільність слабких держав. Щоб зустріти ці виклики необхідно продовжувати трансатлантичну співпрацю, що вимагає існування структур на кшталт НАТО.

Основними елементами трансатлантичного консенсусу в сфері безпеки мають стати поширення стабільності, нові військові потенціали, найтісніша співпраця з ЄС, залучення до співпраці й партнерства країн стратегічно важливих регіонів. Трансформована НАТО має стати місцем перетворення цього нового атлантизму в спільні дії [3].

Протистояння загрозі де й коли це буде необхідно є прелімінарною умовою для забезпечення безпеки трансатлантичної спільноти. Колективна оборона й захист територій країн-членів залишатиметься основною функцією Альянсу, але в нових умовах НАТО не зможе забезпечувати власну безпеку не звертаючи уваги на потенційні ризики та загрози, які виникають далеко від територій країн-членів. НАТО повинно або вирішувати ці проблеми за мірою їх виникнення, або вони торкнуться Альянсу безпосередньо.

Пріоритетним завданням НАТО, що трансформується відповідно новим викликам часу, стане поширення стабільності, яке передбачається здійснювати трьома засобами:

- шляхом розширення та зміцнення партнерських відносин з якомога більшою кількістю держав-партнерів, зокрема з Балкан, Кавказу, Середньої Азії та Середземномор'я;
- через підтримку безпеки на євроатлантичному просторі (без обмеження зони відповідальності) шляхом проведення таких миротворчих та антитерористичних операцій як на Балканах, в Афганістані, Середземному морі.
- концентрування уваги на найбільш суттєвих аспектах військової трансформації НАТО, таких як подальше формування Сил реагування, повітряне й морське стратегічне транспортування, боротьба з тероризмом, протиракетна оборона [1].

Для забезпечення здатності Альянсу проводити нові види операцій необхідно поліпшити процес ухвалення рішень та підготовки до них, оскільки чинний процес формування сил, у рамках якого окремі країни-члени виділяють війська та техніку до складу збройних сил НАТО, сьогодні “далеко не оптимальний”. Такі місії, як нинішня операція в Афганістані, висувають абсолютно нові вимоги стосовно принципів формування сил. До того ж, потреба у здатності НАТО “поширювати безпеку” на далекі відстані, як, наприклад, в Афганістані, найвірогідніше, не зменшуватиметься, а, навпаки, зростатиме у майбутньому. Це означає, що Альянс має досягти поліпшення з трьох питань: процедури ухвалення рішень, механізми планування та формування сил й фінансування операцій. Поширення безпеки в сучасному нестабільному світі вимагає наявності таких ресурсів, які б відповідали політичним зобов'язанням та амбіціям Альянсу [2].

Основною помилкою щодо повільності трансформації, започаткованої Празьким саммітом, вважається небажання деяких країн-членів відходити від „старого ділового стилю й традиційних поглядів, які надають перевагу роботі застарілих структур, а не здійснюють радикальні зміни, що необхідні для реальної трансформації. Тому на Стамбульському самміті стояло завдання – прийняти відповідні рішення, щоб у майбутньому, коли Альянс братиме політичні зобов'язання щодо проведення операції, чітко було з'ясовано, які сили він реально має для його виконання.

Практичне втілення прийнятих НАТО зобов'язань щодо впровадження цих елементів стало основою рішень Стамбульського самміту Альянсу.

Ключовим пріоритетом НАТО є підтримка миру та стабільності в Афганістані. На Стамбульському самміті було прийнято рішення про розширення місії НАТО в Афганістані шляхом створення додаткових Груп відбудови провінції (Provincial Reconstruction Teams). Міжнародні стабілізаційні сили (ІСАФ), які діють під проводом НАТО, створять Групи відбудови провінції (ГВП) у Мазар-і-Шаріфі, Меймані, Фейзабаді та Баглані та відрядять додаткові сили з метою забезпечення проведення в країні майбутніх виборів.

Разом із базою тилового забезпечення поблизу Мазар-і-Шаріфа та тимчасовим супутнім розгортанням сил у Сар-і-Полі, Самангані та Шербергані сили ІСАФ під проводом НАТО тепер певною мірою контролюватимуть дев'ять провінцій на півночі країни. Зона відповідальності контингенту ІСАФ становитиме майже 3600 кв. км. в Кабулі та прилеглих територіях та майже 185 000 кв. км. на півночі країни. Тепер Альянс має виконати умови, необхідні для забезпечення розширення зони відповідальності ІСАФ на

захід з метою започаткування там нових ГВП, а також щоб перебрати на себе командування чинними ГВП, які нині функціонують під управлінням США у рамках операції “Нездоланна свобода”.

Кожну ГВП під проводом ІСАФ буде тимчасово підсилено додатковою ротою піхоти у складі близько 100 військовослужбовців кожна. До того ж НАТО відрядить до країни контингент швидкого реагування, що налічуватиме майже 1000 військових. Інші війська будуть переведені у підвищений стан бойової готовності для забезпечення їх швидкого перекидання на театр бойових дій у разі виникнення такої потреби.

Основним завданням НАТО в Афганістані є сприяння безпеці й стабільності Афганістану, забезпечення безпеки протягом виборів, призначених на вересень, результатом яких має стати створення багатонаціонального представницького уряду, демократичних політичних інститутів, національної відбудови та, в кінцевому рахунку, формування демократичної держави, яка інтегрується в світове співтовариство.

Будуть проводитись постійні консультації з владою Афганістану щодо демілітаризації та демобілізації, особливо вивід військових одиниць з Кабулу й інших міських центрів. НАТО буде надавати відповідну підтримку афганській владі, в рамках мандату ІСАФ, проводити рішучі акції щодо запобігання виробленню й торгівлі наркотиків. В цих заходах НАТО буде співпрацювати з американською місією „Нездоланна свобода”, Допоміжною місією ООН в Афганістані, представництвами ЄС та інших міжнародних організацій. Розглядається також можливість згодом задіяти Єврокорпус [4].

Під час Стамбульського самміту глави держав та урядів країн-членів Альянсу оголосили про те, що вже до кінця року нинішню операцію стабілізаційних сил НАТО СФОР на території Боснії та Герцеговини буде завершено як таку, що досягла своєї мети.

Як було зазначено у комюніке самміту, Альянс і надалі братиме участь у певних аспектах життя країни, таких як оборонна реформа, а також продовжить переслідування осіб, звинувачуваних у воєнних злочинах. Європейський Союз перебере на себе місію в Боснії та Герцеговині й проводитиме в країні подальшу операцію за підтримки НАТО відповідно до діючих домовленостей між НАТО та ЄС.

Довгострокове політичне зобов'язання НАТО щодо Боснії та Герцеговини залишатиметься незмінним, буде тривати створення штабів НАТО як залишок військової присутності НАТО в країні. Місія військового зв'язку та консультацій - штаб НАТО у Сараєво - має принципове значення для проведення консультацій щодо оборонної реформи, й буде здійснювати певну операційну підтримку антитерористичних заходів, забезпечення захисту військ, підтримку роботи Міжнародним трибуналом з питань злочинів у колишній Югославії, відповідними засобами та можливостями, утримання під арештом осіб, які звинувачені у військових злочинах та обмін інформацією з ЄС. Дейтонські та Паризькі Угоди залишатимуться в силі як основа для миру та стабільності в Боснії та Герцеговині.

Присутність КФОР в Косові залишатиметься істотною для подальшого збільшення безпеки, стабільності, сприяння політичному процесу, багатосторонності Косова, які базуються на виконанні резолюції Ради безпеки ООН 1244, стандартів політичного статусу й оглядових механізмів.

Боротьба НАТО із тероризмом та розповсюдженням зброї масового ураження

Тероризм й розповсюдження зброї масового ураження (ЗМУ), а також засоби їх доставки залишаються ключовими загрозами й викликами Альянсу й міжнародній безпеці. Під час зустрічі у Стамбулі лідери країн Альянсу затвердили програму посиленних заходів у галузі боротьби з тероризмом.

Зокрема, було взято зобов'язання поліпшити обмін розвідувальними даними у рамках Центру розвідданих про терористичну загрозу при штаб-квартирі НАТО у Брюсселі, який набув статусу постійного і здійснюватиме аналіз загальної терористичної загрози та загрози стосовно країн НАТО.

Альянс також буде завжди готовим надати допомогу будь-якій країні Альянсу щодо подолання наслідків можливого чи фактичного терористичного акту. Літаки радіолокаційного спостереження НАТО АВАКС, а також Батальйон хімічного, біологічного, радіологічного та ядерного захисту можуть бути надані будь-якій державі Альянсу, яка звернеться із відповідним проханням.

Глави держав та урядів також видали Настанову стосовно розробки високотехнологічних засобів захисту цивільного населення та особового складу збройних сил від терористичних нападів. Йдеться про засоби захисту: від зброї масового ураження, широкофюзеляжних літаків від обстрілів реактивними снарядами; оберткових частин літальних апаратів від загрози з землі; портів та кораблів; від саморобних вибухових пристроїв, а також виявлення мін.

НАТО буде застосовувати комплексний підхід до боротьби з тероризмом та його джерелами, використовуючи політичні, дипломатичні, економічні, а коли необхідно, й військові засоби. НАТО може вживати військових заходів як щодо запобігання й захисту від терактів або загрози терактів, так і проти самих терористів й тих, хто їх підтримує чи укриває.

Ці нові заходи ґрунтуватимуться на чинних операціях НАТО, зокрема, операції з патрулювання вод у Середземномор'ї, боротьбі з терористичними угрупованнями, пов'язаними з Аль-Каїдою, та на Балканах.

У цьому плані важливим є морське спостереження НАТО й операції із супроводу - „Активне намагання” в Егейському морі, що демонструють рішучість й можливість Альянсу протистояти тероризму. У березні цього року, операція була поширена на Середземне море. НАТО зміцнило свою підтримку операції "Активне починання", у результаті якої істотно скоротилися масштаби протизаконної діяльності на Середземному морі. В ході операції ведуться затримка й огляд судів, а також супровід торговельних судів через Гібралтарську протоку.

Особливого значення щодо внеску у боротьбу із тероризмом набуває підтримка, запропонована країнами-партнерами та країнами Середземноморського діалогу. Зокрема пропозиції щодо внеску з боку Росії й України, з якими розпочаті консультації щодо форми їх участі. Всі інші такі пропозиції з підтримки, зацікавлених країн, будуть розглянуті в кожному окремому випадку. В рамках місії „Активне намагання” НАТО реагує на ризики, пов'язані із торгівлею або використанням терористами ядерної, хімічної, біологічної зброї, засобів доставки й пов'язаних матеріалів.

Політика Альянсу щодо контролю над озброєннями, роззброєнням та нерозповсюдженням зброї масового ураження (ЗМУ) буде продовжувати грати провідну роль у досягненні цілей безпеки Альянсу. З огляду на це важливо, щоб всі країни виконували власні зобов'язання щодо контролю над озброєннями, роззброєнням та нерозповсюдженням, а також подальшого вдосконалення існуючих угод щодо контролю над озброєннями й роззброєнням й багатосторонніх режимів щодо нерозповсюдження й експортного контролю.

У цьому відношенні, раннє приєднання всіх країн-членів НАТО до всіх існуючих режимів нерозповсюдження зіграло би позитивну роль. Особливого значення набувають Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Конвенція про біологічну й токсичну зброю, Конвенція щодо хімічної зброї й Гаазький Кодекс поведінки щодо розповсюдження балістичних ракет. Крім того, важливе значення має виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1540, яка закликає всі держави установити ефективний національний експортний контроль, приймати й проводити в життя закони, які визнають розповсюдження незаконним, здійснити спільні дії, які запобігатимуть придбанню ЗМУ недержавними акторами, припинити незаконну торгівлю зброєю масового ураження й пов'язаними матеріалами. Країни-члени НАТО вирішили також збільшити наші спільні зусилля з метою захисту й зменшення кількості ядерних й радіологічних матеріалів; запобігати й перешкоджати розповсюдженню ЗМУ та засобів її доставки.

На самміті була затверджена, висунута рік тому, Ініціатива щодо захисту від розповсюдження (ІЗР), у рамках якої уряди-учасники обмінюються розвідувальними даними, а при необхідності забезпечують військову силу для припинення незаконної торгівлі зброєю масового ураження, засобами його доставки і компонентами, використовуючи діючі в країнах закони і міжнародні угоди.

Політика, яку проводить НАТО в сфері контролю над озброєннями, роззброєнням та нерозповсюдженням ЗМУ покликана запобігати попаданню такої зброї, засобів її доставки та пов'язаних матеріалів до терористів, терористичних угруповань, а також слабких держав чи держав, які підтримують тероризм будь-якими засобами.

Нові аспекти трансформації НАТО та адаптації до нових завдань

В процесі роботи самміту лідерами країн-членів розглядались питання виконання зобов'язань, взятих на Празькому самміті НАТО 2002 р., щодо трансформації Альянсу, а також була ухвалена низка заходів, спрямованих на подальший прогрес такої трансформації, з метою підвищення здатності НАТО проводити військові операції, де і коли це буде необхідно. Прийняті рішення були зосереджені на трьох напрямках: продовження процесу вдосконалення потенціалів; реорганізація процедури ухвалення рішень; поліпшення механізмів планування та формування сил.

На Стамбульському самміті розглядались питання виконання Празького зобов'язання щодо вдосконалення потенціалів, яке мало за мету досягнення підвищення бойової ефективності в певних галузях у конкретний термін. Вирішено вжити заходів щодо посилення здатності Альянсу швидко готувати й починати операції, коли Альянс вирішить діяти. Було відзначено, що Сили реагування НАТО (СРН), як і планувалось, досягнуть початкового оперативного потенціалу не пізніше жовтня цього року. Підкреслено досягнення повного оперативного потенціалу Батальйону НАТО з хімічного, біологічного, радіологічного і ядерного захисту, який буде діяти під проводом Чеської Республіки. За словами Генерального секретаря „батальйон є чудовим прикладом

трансформації НАТО щодо протидії новими загрозами, які створюються розповсюдженням зброї масового ураження» [1].

Триває впровадження нової командної структури відповідно до узгодженого плану її реалізації, з метою створення більш дієвої й ефективної структури. Зокрема проведені значні скорочення в установах нової командної структури на період мирного часу та створено Командування НАТО з питань трансформації, яке відповідає за стандартизацію, підготовку кадрів, розробку концепцій та експерименти. Також в Польщі відкрито новий учбовий Центр Командування НАТО з питань трансформації, який має стати рушійною силою військової адаптації Альянсу.

З метою реалізації національних і багатонаціональних аспектів Празького зобов'язання, особливо стосовно розгортання й здатності до самостійних дій та усунення недоліків бойової підтримки й тилового забезпечення, на Стамбульському самміті було прийнято рішення щодо впровадження заходів, спрямованих на зміцнення оперативного потенціалу військ НАТО, зокрема здатності до швидкого розгортання та утримування сил у будь-якій точці під час проведення місії. Міністри оборони декількох країн-членів Альянсу підписали зобов'язання щодо вдосконалення багатонаціонального потенціалу у такій важливій для НАТО сфері, як стратегічні морські та авіап перевезення.

Визначено можливості запобігання загрози ракетного нападу, що стає дедалі нагальнішою, через розвиток протиракетної оборони шляхом відповідного поєднання політичних й оборонних засобів, а також стримування. Була схвалена Програма активної багаторівневої ПРО ТВД НАТО, а також підтримана готовність створити трінаціональну Розширену групу ППО НАТО. Відзначено роботу, яка ведеться військовим керівництвом НАТО щодо оборони розгорнутих сил НАТО, зокрема СРН під час виконання ними місій.

Вирішення проблем вдосконалення потенціалів й надалі відбуватиметься через спеціалізацію країн та багатонаціональну кооперацію між ними.

Для забезпечення здатності Альянсу проводити нові види операцій було вирішено поліпшити процедуру підготовки та ухвалення рішень та до них. Вдосконалення політичного процесу прийняття рішень відбуватиметься шляхом консультацій, визначення чітких цілей й формування стратегії перед початком операцій. Планування національних внесків має бути вдосконалене, але повинно враховувати суверенне право кожної нації на прийняття рішення щодо використання своїх сил.

Були прийняті певні зобов'язання відносно збільшення спроможності НАТО успішно проводити операції й поліпшувати зв'язок між політичним рішенням про початок операції та наданням країнами необхідних сил. Сім нових членів приєдналися до Празького зобов'язання щодо вдосконалення потенціалів. Триватиме співпраця між країнами-учасниками програми ПЗМ та Плану дій щодо потенціалу європейських країн, шляхом подолання критичних дефіцитів у військовій сфері. Просуватимуться національні проекти співробітництва, спрямовані на збільшення взаємосумісності країн-членів та їх спроможності адаптуватись у безпекове середовище.

Міністри оборони країн - членів НАТО підготували звіт про подальші кроки щодо поліпшення придатності сил до нових місій. На його основі в Стамбулі були затверджені політичні цілі вищого рівня, доповнені індивідуальними національними цілями. Постійна Рада НАТО повинна до грудня 2004 р. розробити всебічне політичне керівництво на додаток до Стратегічної концепції НАТО щодо всіх потенційних проблем Альянсу, таких як планування, навчання, розвідка та ін.

Процес оборонного та оперативного планування також зазнає істотних змін внаслідок рішень самміту. Глави держав та урядів ухвалили цілі “придатності сил до застосування”, що становлять політичне зобов’язання на найвищому рівні, виходячи з якого країни - члени НАТО повинні в будь-який час бути в змозі відряджати певну кількість своїх військ та певний термін для участі в операціях під проводом Альянсу. Завдяки цьому рішенню буде забезпечено наявність постійного резерву сил та засобів Альянсу з метою їхнього залучення для виконання місій.

Лідери країн НАТО також внесли зміни до процесу оборонного планування НАТО, як було узгоджено міністрами оборони країн-членів напередодні самміту. Зміни до процесу формування сил передусім мають на меті забезпечити кращу узгодженість між політичним рішенням про початок операції та процес генерації сил, необхідних для її проведення. Довготерміновий процес оборонного планування Альянсу стане гнучкішим, щоб у такий спосіб країни-члени могли формувати війська, здатні діяти на більш далеких відстанях та більш оперативно, водночас забезпечуючи виконання усього спектра місій НАТО.

Після того, як США передали владу в Іраку місцевій адміністрації зникла значна кількість розбіжностей між союзниками. У відповідь на звернення тимчасового уряду Іраку та на основі Резолюції РБ ООН № 1546, у якій міститься заклик до міжнародних та регіональних організацій сприяти діяльності багатонаціональних сил, глави держав та урядів країн НАТО вирішили запропонувати урядові Іраку підтримку Альянсу у підготовці особового складу національних сил безпеки. Вони також закликали держав-членів посприяти підготовці персоналу іракських збройних сил.

Північноатлантичній Раді було поставлене завдання терміново розробити механізми для реалізації цього рішення у співпраці з тимчасовим урядом Іраку. Раді було також запропоновано на основі звіту Генерального Секретаря терміново розглянути пропозиції стосовно майбутньої підтримки у розбудові структур безпеки Іраку, що нині формуються. Північноатлантична Рада дала зрозуміти, що надасть статус надзвичайної важливості питанням допомоги тільки що сформованому уряду Іраку.

На думку керівництва Альянсу, надання допомоги у підготовці особового складу сил безпеки та розбудові національних структур безпеки згодом зробить непотрібним присутність іноземних військ на території Іраку.

Однак це рішення було скоріше політичним, оскільки лідери країн - членів НАТО залишили без відповіді багато питань, в основному практичного втілення прийнятих рішень, а саме: які країни будуть здійснювати таку підготовку, як саме, де й коли. Ці питання залишатимуться без відповіді доки глави держав не проведуть консультації із законодавчими органами своїх країн.

Не дивлячись на те, що Німеччина й Франція категорично проти повномасштабної участі НАТО у місії в Іраку, Лондон і Вашингтона вивчають можливість перекидання в Ірак військового контингенту чисельністю 3 тис. чоловік, завданням яких буде забезпечення безпеки перехідного іракського уряду. Ці військовослужбовці повинні бути "тимчасово відряджені" зі складу військових підрозділів НАТО й одержати статус "військовослужбовців міжнародного військового контингенту" під командуванням Великобританії. Таким чином, вважають американський і британський уряди, подібне рішення стане політично прийнятним для інших членів Північноатлантичного альянсу, зокрема, Німеччині і Франції, які виступають проти участі НАТО у воєнних діях на

іракській території. Планується, що цими військовослужбовцями повинні стати солдати з корпусу швидкого реагування НАТО, розміщеного в Німеччині. Крім того, планується залучити додатково військовослужбовців регулярної англійської армії.

На самміті в Стамбулі країни - члени Організації Північноатлантичного договору підтвердили свою "прихильність консультаціям, обговоренням і спільним союзницьким діям", що знаменує собою припинення дебатів, що мали місце після проведення самміту НАТО 2002 р. у Празі. У Стамбульській декларації підкреслюється, що створений 55 років тому оборонний союз між Європою і Північною Америкою залишається необхідним, нерушимим, життєво важливим, міцним й багатобічним.

Не дивлячись на те, що лідери держав - членів НАТО, в тому числі й нових членів НАТО, дійшли згоди з цілого ряду питань, що розглядалися в якості потенційно спірних, продовжувались дискусії щодо того, чи не позиціонує себе Євросоюз як військову протипагу США, позбавляючи, таким чином, НАТО важливих ресурсів. Однак на стамбульській зустрічі була досягнута домовленість про співробітництво між двома організаціями.

У Заключному комюніке самміту підкреслюється, що останні розширення НАТО й ЄС є важливими кроками у напрямку створення єдиної й вільної Європи, й підтвердженням, що обидві організації поділяють спільні цінності й стратегічні інтереси. Розвиток стратегічного партнерства між НАТО та Європейським Союзом, яке базується на механізмі „Берлін - плюс”, досяг значного прогресу: НАТО та ЄС продовжують ефективно співпрацювати на Балканах й допомагати країнам цього регіону в їх подальшій інтеграції в євроатлантичні структури. Сьогодні відносини НАТО-ЄС охоплюють широкий діапазон спільних інтересів у сфері безпеки, оборони й управління кризами, зокрема у боротьбі проти тероризму, у тому числі щодо розвитку узгоджених й взаємозміцнюючих військових можливостей й плануванні на випадок надзвичайних цивільних ситуацій. НАТО та ЄС налаштовані працювати заради подальшого розвитку стратегічного партнерства в дусі прозорості й поваги до взаємної організаційної незалежності. Таким чином, НАТО залишатиметься "життєво важливим мостом через Атлантику”, а основною рисою співпраці НАТО та ЄС стає взаємодоповненість.

Реформування партнерства та продовження політики „відчинених дверей”

Альянс й надалі буде проводити політику „відчинених дверей”, що й було підтверджено на самміті. Передбачається, що сім нових членів не будуть останніми. Кожна так звана „хвиля” розширення НАТО має власні характерні риси. Перша „хвиля” – вступ до НАТО Польщі, Чехії та Угорщини – не тільки знаменувала собою початок процесу розширення, а була, ймовірно самою складною для країн-кандидатів, оскільки на той час не були вироблені умови, процедури й інструменти розширення, які існують сьогодні.

Країни другої „хвилі”, які приєдналися до Альянсу в квітні 2004 року, вже діяли згідно Плану дій заради членства. Крім цього, друга „хвиля” була безпрецедентно великою: ще ніколи до НАТО не вступала така кількість країн. Це становило певні труднощі та викликало побоювання щодо того чи не послабить це НАТО, адже набагато збільшувалась зона відповідальності щодо якої діє стаття 5 Північноатлантичного Договору. Виникали питання чи будуть ці країни „постачальниками”, а не „користувачами” безпеки, чи не внесе це розлад у трансатлантичну єдність в процесі досягнення консенсусу під час прийняття політичних рішень.

Оскільки двері Альянсу залишаються відчиненими, можна прогнозувати й третю „хвилю” розширення, яка, ймовірно, також буде унікальною. Підтвердження цього припущення є представлення 17 червня ц.р. „Спільної стратегії вступу до НАТО” Албанії, Хорватії та Македонії. Це перший в історії випадок, коли три різних країни, що прагнуть вступити до НАТО, офіційно проголосили стратегію співпраці у набутті членства. Таким чином, якщо ці країни є претендентами на вступ у третю „хвилю” розширення Альянсу такий крок є особливим, оскільки рішення щодо вступу до НАТО завжди ухвалюються у кожному конкретному випадку відповідно до здатності країни-кандидата у разі вступу виконувати обов’язки та зобов’язання, що походять від членства в Альянсі. Згідно цій стратегії ці країни збираються надавати одна одній допомогу щодо вступу. Вони також разом розвиватимуть військовий потенціал, необхідний для участі в операціях НАТО.

Виходячи із рішень Стамбульського самміту, на якому був відзначений прогрес цих країн у напрямку набуття членства, можна зробити висновок, що такий крок важливий лише для самих країн-аспірантів, бо НАТО буде продовжувати оцінювати кожен кандидат індивідуально. Однак стосовно цих країн можна також сказати, що саме для них така спільна стратегія є дуже важливою, оскільки однією з основних вимог Плану дій заради членства є відсутність регіональних конфліктів, територіальних претензій, існування добросусідських відносин, що на даний час відсутнє між Македонією та Албанією.

На Стамбульському самміті були затверджені рішення щодо поглиблення співпраці з країнами партнерами й реорганізації програми Партнерство заради миру, яка, завдяки недавньому крупному розширенню НАТО, певним чином вичерпала себе. Лідери країн НАТО ухвалили рішення про підвищення рівня ініціативи Середземноморського діалогу до повноцінної програми партнерства. До того ж під час самміту з окремими зацікавленими країнами у ширшому регіоні Близького Сходу було започатковано Стамбульську ініціативу співробітництва.

Поглиблення ініціативи Середземноморського діалогу та введення в дію Стамбульської ініціативи співробітництва стало наслідком консультацій на найвищому рівні між представниками НАТО та країн - учасниць Середземноморського діалогу і зацікавлених держав у ширшому регіоні Близького Сходу відповідно до принципу “спільної власності” (joint ownership), тобто спільної відповідальності та спільної користі. Ці ініціативи доповнюватимуть одна одну, розвиватимуться та враховуватимуть індивідуальні потреби кожної країни.

Ініціатива Середземноморського діалогу НАТО успішно сприяла зміцненню довіри та розвитку співпраці між НАТО та сімома середземноморськими партнерами, а саме: Алжиром, Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Мавританією, Марокко та Тунісом. Поглиблення Середземноморського діалогу повинно сприяти підвищенню рівня регіональної безпеки та стабільності завдяки налагодженню більш тісної практичної співпраці, зміцненню політичного виміру Діалогу, активізації допомоги у галузі оборонної реформи, співпраці з питань охорони кордонів, досягнення оперативної сумісності та сприяння зусиллям у галузі боротьби з тероризмом. Ця ініціатива доповнюватиме зусилля інших міжнародних організацій.

Водночас лідери країн Альянсу ухвалили рішення запропонувати партнерські відносини зацікавленим країнам у ширшому регіоні Близького Сходу у рамках Стамбульської ініціативи співробітництва, яка сприятиме розвитку практичної двосторонньої співпраці з зацікавленими країнами в регіоні. Ця Ініціатива матиме на меті зміцнення безпеки та стабільності в регіоні шляхом залучення держав трансатлантичної спільноти, надання консультацій у галузі оборонної реформи, укладання оборонних бюджетів, оборонного

планування та розвитку цивільно-військових відносин з урахуванням індивідуальних особливостей кожної країни, розвитку безпосередньої військової співпраці з метою підвищення рівня оперативної сумісності, сприяння зусиллям у галузі боротьби з тероризмом шляхом обміну інформацією та співпраці у проведенні військово-морських операцій, запобігання розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки до цілі, а також боротьби з контрабандою.

Засновуючись на прогресі, який був досягнутий після самміту НАТО в Празі, на Стамбульському самміті були зроблені певні кроки щодо подальшого зміцнення євроатлантичного партнерства. Запроваджений План дій партнерства зі створення оборонних інститутів з метою підтримки партнерів щодо повного використання нових інструментів формування демократично відповідальних оборонних інститутів. Пріоритетними щодо збільшення ефективності партнерства є досягнення взаємосумісності й оборонні реформи, які допоможуть зустріти виклики в сфері безпеки й нададуть можливість силам Альянсу й партнерів приймати участь у операціях під проводом НАТО, підвищити можливість збільшення внеску в такі операції. Вони також будуть вагомими для трансформації НАТО, оскільки дозволять підтримувати разом із НАТО розвиток операційної ролі й потенціалу, зокрема шляхом поліпшення Концепції оперативного потенціалу. Альянс буде шукати можливість залучення військових внесків держав-партнерів в процесі формування рішень, включаючи можливість політичних консультацій. Нова командна структура НАТО сприятиме цьому, й надасть кращу можливість підвищення ефективності спільної роботи із партнерами. Командування НАТО з питань трансформації розроблятиме пропозиції щодо поліпшення співпраці з країнами-партнерами.

Сьогодні вважається, що широкомасштабне розширення є найбільшою стратегічною, політичною й моральною перемогою атлантичного Альянсу за всю історію його існування. Відтепер основна увага буде приділятися театрам воєнних дій, розташованим на схід від нових кордонів НАТО, територіям, що знаходяться за Чорним морем. Однак, для того, щоб така стратегія була дієва, необхідно вирішити деякі проблемні питання.

Забезпечення миру й врегулювання конфліктів у регіонах Чорного моря і Південного Кавказу, стає все більшою турботою європейських країн. США, НАТО та ЄС мають достатню стратегічну й внутрішню мотивацію, сили і можливості для того, щоб почати процес зміни характеру операцій з підтримки миру та врегулювання конфліктів у цьому найважливішому для Європи регіоні, оскільки тут перетинаються шляхи, що ведуть на Близькі Схід й шляхи транзиту енергоресурсів в Європу.

Щодо поліпшення євроатлантичного партнерства, особлива увага буде приділятися зміцненню партнерства в стратегічно важливих регіонах Кавказу й Середньої Азії. Сьогодні в НАТО узгоджені механізми зв'язку, зокрема призначені два офіцери зв'язку, разом із спеціальним представником для цих двох регіонів у Міжнародному Секретаріаті. Грузія Азербайджан й Узбекистан почали розробляти Індивідуальні плани дій партнерства з НАТО. Проте вирішення питань щодо даного регіону не можливе без участі Росії.

Відносини НАТО з Росією

Росія намагається, щоб країни НАТО й надалі не зважали на порушення нею, підписаної на Стамбульському самміті ОБСЄ у 1999 р. Угоди про адаптацію Договору про звичайні збройні сили в Європі й пов'язаних з ним зобов'язань, що стосуються південного флангу альянсу, а також наполягає на приєднанні до цього Договору всіх країн - членів НАТО, щоб балтійські держави потрапили під зафіксовані в ньому обмеження.

Крім того, російською стороною зриваються заходи щодо перевірки виконання як Договору про звичайні збройні сили в Європі, так і Стамбульських домовленостей. Росія демонстративно не дотримується у ряді випадків принципу необхідності згоди приймаючої країни на присутність іноземних військ на її території.

Росія домагається від країн НАТО відмови від ув'язки питань ратифікації Договору про звичайні збройні сили в Європі з виконанням Стамбульських домовленостей й сподівається, що НАТО прийме від Росії обіцянку виконати деякі з основних домовленостей колись в майбутньому замість виконання домовленостей де-факто в обговорений термін, й навіть відмовитися від вимог виконання Росією ряду взятих на себе зобов'язань.

На Стамбульському самміті НАТО передбачалось досягти домовленостей між НАТО та Росією, але, нажаль, цього не відбулось. Було підтверджено зобов'язання країн-членів НАТО щодо Договору про Звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ) як наріжного каменю європейської безпеки й закликаємо до скорішому вступу в силу Угоди про адаптацію. Лідери країн - членів НАТО проголосили, що виконання Росією Стамбульських угод 1999 р. щодо Республіки Грузія та Республіки Молдова створить умови для скорішої ратифікації Угоди про адаптацію ДЗЗСЄ. На жаль прогрес, який був досягнутий у 2003 р. щодо виводу російських збройних сил з Республіки Молдова не був продовжений у 2004 р., та його завершення до 31 грудня 2003 р., що було додатково узгоджено в рамках ОБСЄ дати, не було виконано. Істотно, щоб зусилля щодо завершення виводу були збільшені. НАТО продовжить через ОБСЄ контролювати й підтримувати цей процес. НАТО сподівається на швидке вирішення невирішених проблем між Грузією та Росією як це викладено в їх Стамбульській спільній заяві від 17 листопада 1999, й закликаємо сторони відновити переговори на відповідно вищому рівні.

Лідери держав-членів НАТО схвалили підхід країн - членів, які не є учасниками Договору ЗЗСЄ, які заявили про свій намір звернутись із проханням про приєднання до Угоди про адаптацію Договору ЗЗСЄ після його ратифікації, оскільки їх приєднання забезпечило б важливий додатковий внесок до Європейської безпеки та стабільності.

Відносини Україна – НАТО

Стамбульський самміт НАТО безперечно мав важливе значення й для розвитку відносин НАТО із нашою державою, але нажаль не в тому обсязі як можна було очікувати.

Останнім часом в рамках інтенсифіковано діалогу між НАТО та Україною, остаточною метою якого для України є вступ до НАТО, було досягнуто значного прогресу.

Особливим досягненнями є те, що відносини Особливого партнерства між Україною та НАТО продовжують відігравати вагомий роль у зусиллях, спрямованих на підтримання безпеки і стабільності в усьому євроатлантичному регіоні, зокрема:

- готовність України продовжувати надавати допомогу у забезпеченні функціонування стабілізаційних сил НАТО в Афганістані;
- участь українських військовослужбовців у складі миротворчого контингенту КФОР та готовність України залишатися активним донором у складі сил КФОР під проводом НАТО у Косові;

- участь України у виконанні Резолюції Ради Безпеки ООН № 1546 як основи для стабілізації ситуації в Іраку шляхом відрядження миротворчого підрозділу до складу багатонаціональної дивізії у південно-центральної частині Іраку.
- рішення України запропонувати практичну допомогу у проведенні операції Альянсу «Активне намагання» у Середземному морі.
- підписання та набрання чинності Меморандумом про взаєморозуміння у галузі підтримки операцій НАТО з боку України;
- підписання Меморандуму про взаєморозуміння у галузі стратегічних авіаперевезень між Україною та НАТО.
- зацікавленість України взяти участь в окремих багатонаціональних заходах у рамках Празького зобов'язання щодо вдосконалення потенціалу,
- розробка Україною Стратегічного оборонного бюлетеня до 2015 року, який становить вагомий крок на шляху проведення Оборонного огляду;
- поглиблення співпраці з питань нерозповсюдження ЗМУ;
- утилізацію Україною надлишкових боєприпасів та стрілецької зброї й легкого озброєння у рамках Цільового фонду ПЗМ.

Прийнятий новий Закон України „Про воєнну доктрину України” разом із Законом України „Про основи національної безпеки” та Стратегічним Оборонним бюлетенем України на період до 2015 р. складають законодавче підґрунтя проголошеної Україною необхідності набуття в майбутньому повноправного членства в НАТО. Згідно новій Воєнній доктрині України, яка була прийнята 15 червня 2004 р., тобто прямо напередодні самміту НАТО в Стамбулі, першочерговою умовою забезпечення воєнної безпеки України є „проведення політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки” [17]. В Стратегічному оборонному бюлетені, який є узагальненням проведеного Оборонного Огляду, оптимальною моделлю поведінки для України в сучасних умовах й на подальшу перспективу є орієнтація на загальноєвропейські та євроатлантичні цінності, забезпечення повноправної участі в системах колективної безпеки й набуття членства в НАТО.

Певним показовим моментом є не тільки серйозності намірів України щодо вступу в НАТО, але й початком сприйняття таких намірів серйозними з боку Росії, особливо щодо реакції на нову Воєнну доктрину російських ЗМІ. Негативна реакція Росії на прийняття нової Військової доктрини України може розглядатися в двох аспектах. По-перше, у контексті несприятливої кон'юнктури у відносинах між НАТО та Росією. По-друге, у контексті глибоких стратегічних змін, що можуть зробити реальним відносно швидкий вступ України до НАТО, що змушує Росію принципово переглянути свою політику останніх, коли була поширена точка зору, що членство України в НАТО не має реальних основ, і тому нема рації заважати Україні робити певні кроки у цьому напрямку. Але всього кілька років тому блефом вважалося й питання членства в НАТО країн Балтії, але тепер вони повноправні члени організації. Можливо, Росія намагається витягти уроки з минулих помилок.

З огляду на ці здобутки, можна було сподіватись, що на Стамбульському самміті Україні буде запропоновано долучитись до Плану дій заради членства, але цього не відбулось.

Причиною стало, як було зазначено протягом самміту „занепокоєння стосовно певних подій, які викликають сумніви у спроможності України гарантувати захист прав людини та дотримання демократичних цінностей” Адже від країни-претендента взагалі, й від України зокрема очікується, що вона „у повному обсязі виконає зобов’язання щодо досягнення відповідності євроатлантичним цінностям, які покладено в основу Плану дій Україна-НАТО” Було особливо наголошено, що в Україні неодмінно мають бути проведені політична, економічна, військова та оборонна реформи, причому особливий наголос було зроблено на тому, що українське керівництво має забезпечити зміцнення демократії, верховенства права та свободи слова і ЗМІ, а також забезпечення прозорого, вільного та чесного ведення як президентської кампанії, що нині триває, так і процесу голосування, оцінку якому має дати ОБСЄ.

Таким чином, вважається, що перехід від інтенсифікованого діалогу в рамках партнерства до залучення України до Плану дій заради членства затримують не військові фактори, а проблеми внутрішньої політики, нестабільність зовнішньополітичного курсу, відсутність послідовності щодо прийняття рішень, чіткої стратегії держави, а також відсутність так званого „стрижню” у зовнішній політиці. Питання здійснення заходів щодо досягнення країною певного рівня відповідності вимогам НАТО – не єдина умова. Потрібно й надалі приймати принципові політичні рішення, щоб довести власну спроможність сприяти безпеці на євроатлантичному просторі, який вже вийшов за традиційні межі відповідальності.

Однак, членство України в НАТО ще до кінця нинішнього десятиліття є політичною реальністю. Стан відносин Україна - НАТО буде проаналізовано з метою розробки рекомендацій до часу проведення засідання Комісії на рівні міністрів закордонних справ у грудні 2004 року, включаючи можливе поглиблення співробітництва залежно від практичних здобутків України у виконанні цілей Плану дій Україна - НАТО.

Висновки.

1. Значення Стамбульського самміту як певної віхи в історії НАТО полягає у тому, що втілення в життя рішень самміту повинно прискорити й поглибити широкомасштабну трансформацію НАТО шляхом відходу від застарілих традиційних форм й структур, інтенсифікації прийнятих зобов’язань щодо вдосконалення потенціалів, реорганізації процедури ухвалення рішень, механізмів планування та формування сил й фінансування операцій.

2. Проголошена нова ідеологія існування НАТО – „новий атлантизм” - атлантизм ХХІ століття, в основу якого має бути покладений трансатлантичний консенсус у сфері безпеки, який має надати не тільки новий імпульс трансатлантичним відносинам, але й нового сенсу існуванню НАТО як головного інструменту таких відносин. Основними елементами трансатлантичного консенсусу в сфері безпеки є поширення стабільності, найтісніша співпраця з ЄС, залучення до співпраці й партнерства країн стратегічно важливих регіонів. Трансформована НАТО має стати місцем перетворення цього нового атлантизму в спільні дії.

3. Практичне втілення прийнятих НАТО зобов’язань щодо впровадження цих елементів стало основою рішень Стамбульського самміту Альянсу, а саме:

- розширення операції під проводом НАТО в Афганістані

- завершення місії НАТО в Боснії й Герцеговині, як такої яка досягла своєї мети, й початок місії ЄС згідно домовленостям між двома організаціями;
- продовження місії КФОР у Косові;
- затвердження програми посиленних заходів у галузі боротьби з тероризмом й розповсюдження ЗМУ;
- трансформація військових можливостей;
- підтримка Уряду Іраку із навчання іракських сил безпеки;
- продовження політики „відкритих дверей” й розширення НАТО;
- підсилення Євроатлантичного партнерства шляхом залучення країн-партнерів зі стратегічно важливих регіонів Кавказу й Середньої Азії;
- розширення Середземноморський діалогу, співробітництва у ширшому регіоні Близького Сходу через „Стамбульську ініціативу Співпраці”.

4. Особливої уваги було приділено союзницьким відносинам НАТО-ЄС. Стамбульський самміт підвів певну межу триваючим розбіжностям між США та деякими європейськими країнами на чолі з Францією та Німеччиною, які накладали відбиток на відносини НАТО-ЄС, оскільки були вирішені деякі спірні питання. НАТО та ЄС налаштовані працювати разом у подальшому розвитку стратегічного партнерства як узгоджено між двома організаціями, в дусі прозорості й поваги до незалежності цих організацій. Основою взаємовідносин повинна стати співпраця з широкого діапазону питань в сфері безпеки, побудована на принципах розвитку взаємодоповнюючих та взаємозміцнюючих можливостей.

5. У зв'язку із широкомасштабним розширенням поступово будуть виникати певні проблеми, спричинені, зокрема розширенням загальної території країн-членів та перенесенням акцентів на південно-східний фланг НАТО; існуючими розбіжностями інтересів із Росією, особливо відносно невиконання зобов'язань з боку Росії щодо ДЗЗСЄ, а також її реакції на розширення НАТО за рахунок країн, території яких вона вважала власною сферою впливу; станом оборонної сфери нових країн-членів та можливістю включитись в триваючі трансформаційні процеси Альянсу й операції під проводом НАТО із поширення стабільності по всьому світі; одночасним вступом певних країн до ЄС.

6. Були зроблені певні кроки щодо подальшого зміцнення євроатлантичного партнерства, зокрема запроваджено План дій партнерства зі створення оборонних інститутів, який має допомогти країнам-партнерам не тільки досягти взаємосумісності й провести належним чином оборонні реформи, але й поліпшити процес аналізу та планування внесків у трансформацію та операції НАТО. Цим заходам також будуть сприяти інститути, створені в рамках нової командної структури, зокрема Командування НАТО з питань трансформації й учбовий Центр в Польщі.

7. Не дивлячись на значні досягнення у розвитку відносин Україна-НАТО, стан інтенсифікованого діалогу не було поглиблено як очікувалось, переведенням його на вищий рівень – залученням України до ПДЧ. Основною причиною, за поглядом НАТО, є не належне виконання Україною однієї з основних умов вступу – відданість спільним цінностям, проголошеним Північноатлантичним Договором. Однак, намічено певний

строк, пов'язаний із політичними подіями в Україні, що мають відбутись восени, за результатами якого будуть розроблені рекомендації до грудневої зустрічі на рівні міністрів закордонних справ, коли можна буде очікувати перехід співробітництва на більш високий рівень.

Джерела

1. Projecting Stability. Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the conference "Defending Global Security: The New Politics of Transatlantic Defence Cooperation" organised by the New Defence Agenda, Palais d'Egmont Brussels, 17 May 2004.
2. NATO's Istanbul Summit: New Missions, New Means". Secretary General's Speech at the Royal United Services Institute London, 18 June 2004.
3. A New Atlanticism for the 21st Century. Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Conference of the German Marshall Fund. Istanbul, Turkey 27 June 2004.
4. Istanbul Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. Istanbul, 28 June 2004.
5. Statement on Iraq. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Istanbul on 28 June 2004.
6. The Istanbul Declaration. Our security in a new era. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Istanbul on 28 June 2004.
7. Opening statement by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the press Conference after the meeting of the North Atlantic Council at the level of Heads of State and Government in Istanbul on 28 June 2004.
8. NATO expands presence in Afghanistan. NATO update. Istanbul , 29 June 2004.
9. Alliance to support Iraq with troop training. NATO update. Istanbul, 29 June 2004.
10. NATO enhances operational capabilities. NATO update. Istanbul, 29 June 2004.
11. NATO elevates Mediterranean Dialogue to a genuine partnership, launches Istanbul Cooperation Initiative. NATO update. Istanbul, 29 June 2004.
12. Heads of State and Government strengthen NATO's anti-terrorism efforts. NATO update. Istanbul, 29 June 2004.
13. SFOR to be terminated at the end of the year. NATO update. Istanbul, 29 June 2004.
14. Chairman's statement of the meeting of the Euro-Atlantic Partnership Council at Summit level Istanbul, Turkey, 29 June 2004.
15. Chairman's statement. Meeting of the NATO-Ukraine Commission at the Level of Heads and State and Government held in Istanbul, Turkey, 29 June 2004.

16. Chairman's Statement. Meeting of the NATO-Russia Council at the level of Foreign Ministers held in Istanbul, 29 June 2004.
17. Закон України „Про Воєнну доктрину України” від 15.06.2004 № 648/2004